

MED DELOM IN CELOTO NEKATERA VPRAŠANJA ETNOLOŠKEGA RAZISKOVANJA IN REPREZENTACIJE

JURIJ FIKFAK

Raziskovalec, ki se ukvarja z ljudsko kulturo ali načinom življenja ali kulturnimi objektivacijami ali empirično znanostjo o kulturi, ipd., se vedno spoprijema z vprašanjem, kako naj reprezentira t. i. celoto – totaliteto življenja neke skupnosti v danem okolju: katere izjave, katere informatorje naj izbere in predstavi. Avtor v razpravi analizira nekatere rešitve, značilne za slovenske narodopisne in etnološke spise med koncem 19. in sredo 20. stoletja.

Ključne besede: reprezentacija, vzorec, metodologija, partikularno, totaliteta, objekt raziskave.

Researchers dealing with folk culture, lifestyles, cultural objectifications, empirical study of culture, and so on continually deal with the question of how to represent the “whole” – that is, the totality of life of particular community in a given environment: which statements, informants, and so on to select and present. This article examines certain realizations characteristic of twentieth-century studies in ethnography, ethnology.

Keywords: representation, sample, methodology, particular, totality, research object.

METODOLOGIJA RAZISKOVANJA

Ulrich Oevermann, snovalec metode objektivne hermenevtike [2004], je svoje poslovilno predavanje [2008] začel z ugotovitvijo o tem, da je eno glavnih vprašanj izkustvenih znanosti (*Erfahrungswissenschaften*) razmerje med znanstvenimi izjavami in dano (raziskovano) resničnostjo. Med njimi je vedno razcep; lahko rečemo, da (znanstvene) izjave ponazarjajo vedno le (reflektirane) paradigmatške – metaforične ali sintaktične – metonimične osi jezika [prim. Lotman 1990].

Mogoče je reči, da je tudi izkušnja posameznika vedno partikularna izkušnja totalitete, ki pa je hkrati zaradi telesa in vseh sinestetičnih učinkov zanj velikokrat ali v veliki meri totalna. Richard H. Brown meni, da so pri dojetju sveta metafore *osnovni pripomoček, s katerim združujemo različne fenomene in poglede, ne da bi izničili razlike med njimi* [1989: 79]. Navsezadnje se lahko opremo na semiotiko Charlesa Sandersa Peircea in njegovo teorijo znaka, po kateri človek ne more neposredno dostopati do resničnosti; vedno se ji približuje prek znakov [prim. Collins 1994].

Kateremu koli in tudi znanstvenemu izjavljanju je tako usojena omejitev: zanj je reprezentacija totalitete mogoča le na način bodisi delnih prezentacij bodisi prezentacij delnih vsebin. Zato so med interpretacijami nenehne razlike, ki omogočajo najprej refleksijo starih in hkrati tvorjenje novih izjav in reprezentacij. Tako je tudi temu premisleku usojeno negotovo mesto, da načenja nekatera vprašanja na eksemplarični ravni: z izbiro gradiva, pri gradivu z izbiro pogledov in poudarkov in s samim interpretativnim dosegom.

Že sama omejitev z izbiro presekov vprašanja o razmerju med delom in celoto predpostavlja nadaljevanje.

Raziskovalec, ki se ukvarja z ljudsko kulturo ali načinom življenja ali kulturnimi objektivacijami, empirično znanostjo o kulturi, s kulturo drugega ipd., se vedno spoprijema z vprašanjem, kako naj predstavi t. i. celoto – totaliteto življenja v danem okolju. Katere informatorje, katere izjave naj izbere, ... Pri tem so rešitve različne. Tu so analizirane le nekatere, značilne za slovenske narodopisne, etnološke spise ob koncu 19. vse do druge polovice 20. stoletja.¹ Rešitve so pregledane vzorčno, pri čemer so poudarjene tako postavke, na katere so se raziskovalci reflektirano ali nereflektirano oprli, kakor sam horizont rešitev.

Razprava je omejena na obravnavo dveh različnih položajev iz zgodovine slovenske etnologije/folkloristike, ki kažejo na problem predstavitve totalitete; te ne mislim z Levinasovo konceptualizacijo v razmerju z neskončnim [Levinas 1976], temveč jo imam le za nasprotje partikularnemu. V tem primeru je totaliteta tisto, kar se izmika opisljivosti, je tisto, kar človek vedno doživlja na partikularen način. Izbrani primeri ponazarjajo različne možnosti dostopa do resničnosti, ki nam je [npr. po Laclauju b. n. l.] dosegljiva le posredno in je zato tudi v tem smislu partikularna.

Pri premisleku o reprezentaciji v narodopisju oz. etnologiji velja ločiti naslednje koncepte partikularnosti oz. totalitete: prvi se nanaša na reprezentacijo kulture ljudstva oz. prebivalstva in z njo povezano vprašanje, kaj vse je s pojmom ljudstvo oz. prebivalstvo mišljeno in predstavljeno. Drugi neogiben premislek je o vzorcu in vzorčenju, še posebej pri avtorjih, ki se sklicujejo na totalnost raziskave; gre za vprašanje, kako in katere objekte raziskave so izbrali, da bi si z njimi zagotovili reprezentacijo totalnosti. S tem je povezan tretji premislek, tj. o oblikovanju tipologije. Hkrati je ob tem smiselno upoštevati tudi zagotavljanje koherentnosti reprezentacije, ki se nanaša tako na njena notranja razmerja in obseg raziskovanega kakor na vlogo in pomen procesualnosti ali, natančneje, kronotopa pri razumevanju nekega dogodka ali procesa.

Med različnimi možnostmi oz. rešitvami, ki jih lahko do neke mere poistimo tudi s paradigmatiskimi prelomi v zanimanju za ljudstvo, kulturo ipd. in posledično z različnimi interpretacijami, sem za to razpravo izbral dve, tipološko najznačilnejši, saj se na zelo različen način ukvarjata z ljudskim:

1. Prvo možnost predstavlja Krekov kratek zapis v njegovem glavnem delu *Einleitung*

¹ V razpravi gre za poskus, da bi začeli z obravnavo vprašanj o objektu raziskave in reprezentaciji, o razmerju med partikularno in totalno obravnavo. V bistveno obsežnejšem zgodovinskem besedilu bo zato treba raziskati razmerje med kvantitativnimi in kvalitativnimi raziskavami, vprašanja demografije, pisanja in izbire objekta raziskave v postmodernih besedilih; uprizarjanje totalnosti opisa, vprašanja avtorialnosti itn. Tokratni izbor starejših obravnav bolje omogoča potrebno historično distanco in razmislek. Velik del tega spisa je nastal za predavanja in vaje za dunajske študente v študijskem letu 2008–09; naj ob tem omenim seminarske prispevke dr. Karla Pusmana o dunajski šoli, mag. Matthiasa Heinzla o Herderju, Astrid Peterson o skupini »Wörter und Sachen« in Margareth Mann o Hansu Naumannu.

in die slavische Literaturgeschichte [1874, 1887²], ki izzveni kot formulacija vprašanja o ljudskem, za sodobnega raziskovalca pa odpira vprašanja o tem, na kaj se je Gregor Krek pri svojem razpravljanju opiral in kaj je želel predstaviti. V ta konceptualni okvir v veliki meri sodijo tudi spisi in ilustracije, objavljeni v monumentalni izdaji Avstro-ogrska monarhija v besedi in podobi (*Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*) [prim. Fikfak in Jöhler (ur.) 2008]; sem sodi tudi veliko del iz 20. stoletja.

2. Drugo možnost in rešitev je mogoče razbrati ob analizi dela Vinka Möderndorferja² *Slovenska vas na Dolenjskem* [1938], družbenokritično angažiranega dela, izdanega v tridesetih letih 20. stoletja, in besedila Franja Baša [1938], ki govori o položaju kmeta in ga je izdal v knjigi skupaj z Ivom Pircem, vodilnim slovenskim higienikom med obema vojnama. Pri analizi gre za vprašanje, na katero ljudstvo se razpravi nanašata, kakšno obzorje razpirata in kaj želita s tem spodbuditi.

V knjigi *Ena disciplina, štiri poti – Britanska, nemška, francoska in ameriška antropologija* Fredrik Barth, Andre Gingrich, Robert Parkin in Sydel Silverman pokažejo na različne poti štirih kulturnih / socialnih antropologij v svetu. Razumeti jih je kot različne poglede na razvoj disciplin v določenem jezikovnem (angleškem, nemškem,³ francoskem in ameriškem) okolju. Tako so razumljivi ne le različni vsebinski poudarki v posamičnih obdobjih, temveč tudi različni pogledi na te poudarke.

Podobno lahko na Slovenskem rečemo za Kotnikov »Pregled razvoja slovenskega narodopisja« [1944], Kremenškove kritični pregled razvoja družbeno-zgodovinske misli [1978], Novakove na pol biografske *Raziskovalce slovenskega življenja* [1986], knjižico o metodiki etnološkega dela [Kremenšek in Bogataj (ur.) 1980], ... Vse te (slovenske) obravnave pričajo o zainteresiranosti za razvoj narodopisnega oz. etnološkega pogleda in o vsaj dveh, v osnovi različnih paradigmah.

LJUDSTVO IN LJUDSKO PRI GREGORJU KREKU

Pri Gregorju Kreku kot prvem, ki je v drugi polovici 19. stoletja pri obravnavah folklorističnih tem uvedel znanstveno refleksijo kot pravilo [prim. Fikfak 1999, 2006], poudarjam vprašanje, kaj je bil njegov predmet, kako ga je izbral, definiral in raziskoval. V najpomembnejšem delu *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte* [1874, ²1887], tj. pri študiju slovanske tradicionalne literature (tako je Krek razumel vse, kar sodi danes k ljudskemu pesništvu in pripovedništvu), si je zagotovil celotnost pogleda s tem, da je upošteval vse

² Ob petdesetletnici smrti Vinka Möderndorferja (1894–1958) želita avtor (J. F.) in Ingrid Slavec Gradišnik (gl. njen prispevek »Pogledi in podobe. K vprašanjem o produkciji znanja I« v tem zvezku) posebej poudariti inovativnost nekaterih njegovih pogledov in raziskav med obema vojnama.

³ Andre Gingrich se pri obravnavi razvoja v nemškem okolju ukvarja predvsem s t. i. *Völkerkunde* in le deloma s *Volkskunde*.

dosegljive vire oz. literaturo in v okviru tega zbiralskega, do neke mere tudi historičnega koncepta zapisoval zgodbe in povzel totaliteto raziskovanja.

Droben, a poveden je Krekov opis o ljudski pesmi, ki ga je objavil večkrat, najprej v publikaciji *Ueber die Wichtigkeit der slavischen traditionellen Literatur als Quelle der Mythologie* [1869], nato pa še v osrednjem delu *Einleitung ...* Lahko ga razumemo kot prototipičnega za vprašanje, s čim in s kom se ukvarja raziskovalec:

Ko govorimo o ljudskih ali naravnih pesmih, potem menimo s tem tiste, ki jih ljudstvo ne le recitira, temveč tudi samo pesni, kjer je do določene mere celo ljudstvo pesnik v tem smislu, da je pesem, ki jo je vsekakor nekdo ustvaril, v kateri pa se zrcali način mišljenja celotnega ljudstva, in ki je v tem primeru pesnik za celotno ljudstvo, postane kar najhitreje splošno dobro celotnega ljudstva, saj je zapeta iz ljudskega duha. [Krek 1869: 68]⁴

V Krekovem primeru je raziskovanec ljudstvo oziroma njegova ljudska ali naravna pesem, po Helgeju Gerndtu [1992] kulturna objektivacija, ki jo producira ljudstvo oziroma eden iz ljudstva. V njej se zrcali način mišljenja vsega ljudstva. V tem primeru je pesnik pesnik za vse ljudstvo, ljudska pesem postane skupno dobro vsega ljudstva, saj je bila zapeta iz ljudskega duha. Gregor Krek s tem opisom ljudske pesmi naredi Moebiusov trak, na katerem so v sosledju in sočasuju prepleteni in pregneteni pojmi ljudstvo, ljudski duh, ljudska pesem, ljudski pevec itn. Vezivo je atribut ljudski, in pri tem se opira na Herderjevo dojemanje ljudske pesmi kot izrazito estetske kategorije, ki nastane v ljudstvu in je živa priča visoke starosti kultur; ljudsko postane okvir, v katerem je mogoče uresničevati kulturo naroda, ljudstva.

Krekovo raziskovanje sloni na več podmenah totalitete: prva se nanaša na ljudstvo in ljudsko kulturo, na celotni korpus ljudskega pesništva in pripovedništva ter na ustvarjalno produkcijo, ki se opira na ljudski duh. Totaliteta je zajeta s tavitološko zanko, ki se utemeljuje sama s sabo.

Drugo totaliteto je Krek ustvaril z načinom dokumentacije. Z vsakim opisanim fenomenom se ukvarja v okviru koncepta totalitete tako, da kar najskrbneje in najvestneje zapisuje vsa dosegljiva pričevanja, dokumente in reference o njem. Opombe so velikokrat daljše od osnovnega besedila in tako piscu kot bralcu zagotavljajo, da je bilo o določenem pojavu ali vprašanju pregledano vse, kar se je sploh pregledati dalo, dokumentirano in reflektirano vse, kar je bilo piscu na voljo.⁵ Knjige zato ni bilo mogoče napisati v letu ali dveh, potrebnih je bilo deset in več let. Krekov referenčni svet je tako jezikovno kot vsebinsko izjemno širok.

⁴ Izvirnik: *Sprechen wir von Volks- oder Naturliedern, so meinen wir darunter diejenigen, die nicht bloss vom Volke recitirt werden, sondern auch von demselben gedichtet wurden, wo also gewissermassen ein ganzes Volk Dichter ist in dem Sinne, dass das Lied, das allerdings irgend einmal nur von einem, in dem sich aber die Denkungsweise des ganzen Volkes abspiegelt und in dem Falle fuer das ganze Volk Dichter ist, geschaffen ward, eilends Gemeingut des ganzen Volkes wird, weil es aus dem Volksgeiste herausgesungen worden.*

⁵ Mogoče je bil tudi to eden od razlogov, da Krek ni izpeljal ali mogel uresničiti urejanja zbirke *Slovenske narodne pesmi*.

Posebej s svojim življenjskim delom *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte* je skušal izčrpati vse možnosti zajema resničnosti.

Tretji koncept, s katerim si je zagotovil totaliteto obravnave, pa je izključitev subkulture/subliterature. V horizontalni triadi Visoka literatura – Tradicionalna literatura – Subliteratura [gl. Fikfak 2006: 151] v Krekovem razumevanju odpade en člen, tj. subliteratura; hkrati pa Krek ustvari novo, navpično triado: Visoka literatura – Tradicionalna literatura – Kultura. S tradicionalno in umetno literaturo je tako zajeta vsa pomembna človekova literarna ustvarjalnost, v posamičnih delih se zrcali moč človekovega ustvarjalnega duha, tj. moč kulture.

Razmerje do ljudskega se je na poseben način pokazalo tudi v delu *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*. Želji prestolonaslednika Rudolfa po tem, da bi se prav s pomočjo dela in razlag v njem, ljudstva Avstro-Ogrske med seboj bolje razumela, je bilo ustrezno na ravni besedil in ilustracij. Na več kot 12.000 straneh besedil in z več kot 4500 ilustracijami je zadnje dokončano narodopisno monumentalno delo obravnavalo skoraj vsa ljudstva cesarstva, na način, ki je poudarjal njihovo drugačnost, posebnost in razen v izjemnih primerih (npr. pri Čičih) tudi privlačnost. Rudolfov namen je zapisan v uvodu:

Študij ljudstev, ki živijo v mejah monarhije, ni pomembno polje le za učenjake, temveč ima tudi praktično vrednost za dvig splošne ljubezni do očetnjave. S pozornejšim pogledom v prednosti in posebnosti posamičnih narodnih skupin, njihove medsebojne in materialne odvisnosti se mora bistveno okrepiti občutek solidarnosti, ki naj povezuje vsa ljudstva naše očetnjave. Vsako ljudstvo, ki se po jeziku, po šegi in deloma ločenem zgodovinskem razvoju čuti osamljeno v primerjavi z drugimi, bo ob dejstvu, da je našla njegova individualnost v znanstveni literaturi monarhije zasluženo razumevanje in priznanje, dobrodejno ganjeno; to mu bo tudi spodbuda, da bo iskalo svoje duhovno težišče v Avstro-Ogrski.

Narodopisje je v teh okvirih nadaljevalo dve nalogi: na eni strani državotvorno, tj. v okviru državoznanske usmeritve, ki naj bi pomagala k boljši »vednosti« o razlikah in posledično prispevala k medsebojnemu razumevanju, povezanosti in obstoju Avstro-Ogrske. Tako so opisovali ljudsko karakterologijo, osnovne značilnosti posamičnih ljudstev in skupin [prim. Coronini 1891]. Hkrati pa je lahko učinkovalo tudi nacionalno, etnizirajoče ozaveščajoče, saj so besedila omogočila ljudstvom nekakšno identifikacijo, tj., da odkrijejo in spoznajo svoj narod kot posebno entiteto. Posebej Konrad Köstlin [2008] je opozoril na pomen ilustracij za samo delo in tudi za etnologijo; v njih razbira novo »estetsko« orodje, novo kulturno tehniko, s katero se postavljajo moderna razločevanja in soglasja. Gre za dvojnost, značilno za konec 19. stoletja. Na eni strani je torej razsvetljski, državoupravljalni vidik, ki je bil blizu Rudolfu kot kandidatu za bodočega cesarja, socializiranega z intenzivno intelektualno vzgojo, saj je imel najboljše univerzitetne učitelje, na drugi je bilo odkritje etničnega pomembno za intelektualne plasti vseh tedanjih narodov habsburške monarhije. Pomembno jim je bilo tako zelo, da se jim je v njihovih prizadevanjih (npr. pri

Čehih ali Slovaki) zazdela namera monumentalne serije preveč osredinjena na državo samo in zaradi tega nesprejemljiva. V ambivalentni zasnovi dela so vtkana takratna različna gibanja, napor države, da se ohrani, in prizadevanja narodov po večjem priznanju v monarhiji. Šlo je za podobo sveta, ki so jo slovenski raziskovalci dojemali z avstroslavističnim konceptom: na eni strani pripadnost državi – očetnjavi, na drugi pa narodu ali etniji. Slednji vidik – pripadati narodu in v njegovi kulturi iskati pripadnost in samopotrditev, je bil eden temeljev, ki je omogočal nadaljevanje razumevanja ljudskega kot samo po sebi razumljivega pojma, za katerega ni potrebna nikakršna refleksija.

To, lahko rečemo, aksiomatično in nereflektirano razmerje do ljudskega je stalnica raziskovalčevega, posebej folklorističnega razmišljanja vse do druge polovice 20. stoletja, do Richarda Weissa [prim. Metzen 1970] in do paradigmatške razrešitve ljudskega in interpretacije tradicije s stališča problemov socializacije oz. internalizacije [Berger in Luckmann 1988 (1967)]. Pri tem ni toliko problematičen pojem ljudstvo, o katerem sta nekoliko pozneje intenzivno razpravljala Slavko Kremenšek in Angelos Baš v *Pogledih na etnologijo* [Kremenšek in Baš (ur.) 1978]. Gre za subsumptivno logiko, po kateri naj bi bila za množico, množico tipična določena kultura; zanj naj bi bil značilen harmonični in hkrati nepredirni življenjski svet ljudstva in ljudske kulture, nacionalnega ipd. Tako je mogoča romantična zastavitev, ki v ponavljanju t. i. ljudskega vidi, zaznava in razrešuje svojo podobo sveta, svojo argumentacijo in zasnovu.

Ko je Pavle Zabltnik [1951, 1992] polemiziral z deli Geografa Graberja [1919, 1941] in problematiziral njegovo razumevanje pomena, vloge in značaja knežjega kamna ali razlage drugih šeg in navad na Koroškem,⁶ je bil vsaj na eni ravni v istem semantičnem polju kot Graber: oba sta pravzaprav (nereflektirano) predpostavljala isto ljudstvo, ki je prakticiralo tisto, v čemer sta želela poleg regionalnega, koroškega, najti še etnični oz. nacionalni predznak; Graber seveda nemškega, Zabltnik pa slovenskega. Zadrega pri interpretaciji so v veliki meri podobne tistim, ki jih danes doživljamo ob razlagi vloge in pomena socializma, Tita in Titovega časa ali pri premikanju in barvanju kamnov na hribu Sabotin nad Solkanom in Novo Gorico. Tako Graber kakor Zabltnik kakor sodobni polemiki so internalizirali svet, v katerem so etnično, nacionalno, socializem, Tito itn. sestavni in največkrat neprašljivi del njihove podobe sveta. Prav ta(ka) neprašljivost pa je tudi podstat, na kateri sloni in iz katere se hrani dojemanje ljudske kulture.

Paradigmatški prelom se zgodi na več načinov: najprej s problematizacijo pojma ljudstvo. Pri tem je na Nemškem samo vprašljivost ljudskega in ljudstva najjasneje izpeljal Thomas Metzen [1970] v kritiki konceptov Richarda Weissa. Problematičnosti pojmov in običajni tautologiji razlag se je npr. Hermann Bausinger izognil najprej s preimenovanjem tübinskega inštituta v Inštitut za empirične kulturne raziskave, a tudi s prestavitvijo inštituta spod okrilja fakultete za humanistiko (*Geisteswissenschaften*) na fakulteto za družbene

⁶ Prim. članek J. Fikfaka o pogledih na ritualne prakse v tem zvezku.

znanosti (*Sozialwissenschaften*). Pomembno je bilo sopostaviti pojme ljudstvo in prebivalstvo, stratificirati množice v opredeljive plasti, nazadnje pa še premisliti pojem tradicije.

Tudi pri Vilku Novaku v besedilu »O bistvu etnografije in njeni metodi« [1956], ki se je naslonilo na Weissovo dojetje ljudskega, sta ostala pojma »ljudstvo« in »ljudski« nedefinirana in nereflektirana koncepta, glavna skrb je namreč ostala namenjena izrazom tega ljudstva, tj. ljudski kulturi oziroma njenim podobam, kulturnim objektivacijam na posamičnih področjih. Pod vplivom filologije je bila tako najbolj raziskana tematika ljudskega slovstva, pesništva, šeg in navad. Delni premiki so se sicer zgodili z raziskavami materialne kulture že pri Matiji Murku ali Borisu Orlu, potem z odkrivanjem »delnih« kultur, socialno, poklicno idr. definiranih skupin.

Pomembnejša zarez pa je bila dejansko postavljena že v tridesetih letih 20. stoletja, to sta bila odkritje in premislek o razplatenosti podeželja.

ŠIRITEV POJMA IN PREMİK TEŽIŠČA – OD LJUDSTVA K PREBIVALSTVU

Družbenokritična teorija

Prvi, ki je v Nemčiji, v okviru narodopisja (*Volkskunde*) razširil koncept ljudstva, je bil Will E. Peuckert s *Šlezijškimi tkalci* leta 1931 [Peuckert in Fuchs 1971 (1931)], na Slovenskem pa se je to najrazvidneje zgodilo pri Vinku Möderndorferju ob koncu tridesetih let.

Zakaj ne gre le za inovacijo, temveč za paradigmatični premik: oba, Peuckert in Möderndorfer, sta se oprla na družbeno kritično teorijo. Glede na navedene reference je Peuckert tematiziral predvsem Sombartovo, iz Marxovega *Kapitala* in živahnega diskurza v socialističnih krogih ob koncu 19. stoletja izpeljano družbeno kritično teorijo. Werner Sombart je namreč v svojem prvem obdobju, ko ga je Friedrich Engels označil za edinega nemškega profesorja, ki je razumel Marxov *Kapital*, deloma še v drugem, v katerem se je že polagoma odmaknil od nekaterih marksističnih pogledov, v svojih delih *Sozialismus und soziale Bewegung* [1896, 1905], *Das Proletariat. Bilder und Studien* [1906], *Der moderne Kapitalismus* [1987 (1902, 1916)] vpeljal vse tiste pojme, ki jih je v opisu življenja in dela šlezijških tkalcev uporabil tudi Peuckert. To so pojmi prebivalstvo, gonilna sila, proletariati itn. Hkrati dajejo opisi (ne)kulture proletariata pri obeh, Sombartovem delu o proletariatu in Peuckertovih tkalcih, vtis brezizhodnosti, odsotnosti kulture, družine itn.

Za razloček od Peuckerta se je Vinko Möderndorfer oprl neposredno na Marxov *Kapital*. Njegova družbena in pozneje, posebej po prvi svetovni vojni, družbeno-politična angažiranost in življenje na podeželju sta mu omogočila, da je drugače pogledal na vas in življenjske razmere v vaškem okolju. Pri Möderndorferju vas ni bila več le prostor harmonije in svetosti ljudske kulture, pokazalo se je, da je vaška družba izrazito razplastena, da živi s številnimi družbenimi problemi in da so v njej zelo pomembni dejavniki velikost premoženja, posesti in zemlje, dostopnost do virov moči itn. V nekdanji totaliteti vaške skupnosti, v kateri so narodopisci iskali in našli ljudsko kulturo, so postala razvidna notranja

nasprotja in neravnovesja; za Möderndorferja so bila pomembna posebej zato, ker so pričala o uboštvu in siromaštvu, s katerim so se posebej spoprijemale nižje, manj premožne plasti prebivalstva, četrtezmljaki, kajžarji, hlapci itn.

A zato je bilo potrebno drugačno izhodišče, ki je omogočilo tudi drug pogled na razmerje med delom in celoto. Na začetku knjige *Slovenska vas na Dolenjskem* je namreč Möderndorfer zapisal: »Številke vladajo svetu, a so tudi najvernejša slika, kdo in kako vlada svet.« [Möderndorfer 1938: 5]

Namesto predpostavljene harmonične vaške strukture, iz katere so izhajali pisci doslej, tj. namesto konglomerata nerazpoznavne družbene strukture, je Möderndorfer uvedel številčna razmerja, postavil je izhodišče za družbeno kritično historično demografijo, s katero je skušal opozoriti na težave vasi. Njegova težnja je bila spodbuditi in opozoriti odgovorne na resnične probleme vasi, torej je bilo angažirano v smeri aplikativne etnologije. Do premika je tako prišlo vsaj na dveh ravneh: najprej z razkritjem zelo razplastene družbe, tj. vaške skupnosti, ki je dotlej veljala za relativno homogeno in je ni nihče problematiziral, nato z odkritjem možnosti uporabe raziskovalnih spoznanj.

Kakor rečeno, se je Möderndorfer na eni strani oprl na nekatere postavke Marxove družbenokritične teorije, hkrati pa je upošteval vsa tista sodobna dela, v katerih so avtorji spregovorili o razmerju med stroški in koristjo prireje živine, sajenja nekaterih kultur in izrabe njivskih površin. Velik je pomen analize prihodkov in odhodkov; prav tako je s statistiko označil življenjski standard na podeželju (npr. razmerje med številom ljudi in sob, postelj, vrsto stranišč itn.) in ga upošteva je lastnino (zemljo in gozdove) razdelil na sedem razredov. Poleg te »osnovne« statistike je ugotavljal tudi, katere plasti vodijo podeželje, kako se ideološko prilagajajo obstoječi strukturi oblasti itn. Z naslonitvijo na družbeno teorijo se je prvi med raziskovalci ljudskega življenja v 20. stoletju vprašal o temeljnih družbenih in kulturnih zakonitosti življenja na podeželju in analiziral njegovo upravljalno strukturo, pri čemer je ugotovil, da se pripadniki družbene elite zamenjujejo na pomembnih položajih, in podvomil o smiselnosti in predvsem ekonomski učinkovitosti uveljavljenih hierarhij, ki navadno reproducirajo same sebe in onemogočajo dostop do moči drugim skupinam. Zanj kmet, zemljak ni več nosilec ljudske kulture, temveč nosilec družbene moči na podeželju.

Izhodišče Möderndorferejeve podobe sveta je torej konflikt med različnimi družbenimi plastmi, med številnimi interesi njenih pripadnikov, pri čemer je bil med slovenskimi narodopisci prvi, ki je tako izrazito poudaril konfliktno strukturo družbe.

Nekoliko manj povedne (verjetno bolj ideološke narave) so njegove izpeljave oz. povezave pomena in vloge šeg in navad s težkim položajem kmeta, podeželana. Funkcijo šeg vidi v konstituiranju podobe sveta s pomočjo vraževerja. Möderndorfer išče predvsem tiste elemente, ki kažejo na kmetovo nevednost in odvisnost od narave, manj pa elemente, s katerimi se še danes človek, ne le na podeželju, temveč tudi drugod, po analogiji skuša osmisлити podobo sveta in potek dogodkov. V tem primeru je Möderndorfer razsvetljenec, ki bralcu in podeželanu ponuja racionalneje utemeljeno in bolj organizirano podobo sveta.

Higiena in zdravje

Leta 1938, torej istega leta kakor Möderndorferjeva *Slovenska vas na Dolenjskem*, je izšla tudi knjiga *Socialni problemi slovenske vasi I.* [Pirc in Baš 1938]. V tem delu sta vodilni slovenski higienik tistega časa Ivo Pirc [prim. Zupanič Slavec 2005] in zgodovinar, geograf in etnolog Franjo Baš [Baš 1938, 1984] pisala o velikih težavah in problemih na podeželju. Vendar v njunih obravnavah ni šlo za marksistična izhodišča, avtorja nista uporabila družbenokritične teorije, na katero sta se opirala npr. Peuckert in pri nas Möderndorfer, temveč so bila izhodišče vprašanja ravni življenjskega, zdravstvenega standarda, ki ga je takrat želel postaviti vodilni higienik na Slovenskem Ivo Pirc.⁷ Samo izhodišče spraševanja pomeni, da sta bila takratna koncepta ljudska kultura in ljudstvo za epidemiologa nepomembna in neuporabna; na prvem mestu so bile konkretne okoliščine, ki so oteževale zdravstveno varstvo, npr. neurejena stranišča, vlaga, slaba higiena nasploh itn. Namesto idealnega tipa kmeta in kmečke, tj. ljudske kulture, o kateri so se spraševali iskanci, navdihnjeni z ruralistično zamisljivo vrnitve k življenju podeželja, so oba avtorja zanimala življenjske razmere na podeželju. Tako je npr. Franjo Baš definiral razmere na kmetih, pri čemer je ločil podeželskega in primestnega kmeta, Ivo Pircu pa so bile izhodišče konkretnosti o splošni zdravstveni ravni na podeželju. Njun pogled je zanimiv, ker na določen način govori o samozamejtvii vprašanj glede na izhodišča. V tem primeru ni šlo niti za iskanje avtentičnosti, identitete, niti za iskanje razmerij med razredi, temveč za tisto, kar je Norbert Elias že leta 1939 [2000–2001] definiriral kot proces civilizacije: v tem primeru je bila pomembna vzgoja za higieno, tj. civiliziranje kmečkega človeka in podeželja nasploh. Prav zaradi tega je zanimiva Baševa razločitev primestnega in podeželskega kmeta – gre za razlike v ravneh, za nasprotje v recepciji kulture.

Delo *Socialni problemi slovenske vasi I.* pokaže, da so bile za bistven premik v paradigmi opazovanja »drugega« potrebne spodbude, nastale na drugačnih, ne več na v veliki meri ideoloških, bodisi konzervativnih ali družbenokritičnih, izhodiščih, temveč na demografskem in zdravstvenem pogledu. Za preventivno, socialno medicino tistega časa je bilo še eno pomembno vprašanje: kako zaznati težave z zdravjem na terenu, še preden se te pojavijo, in kako skrb za zdravje približati ljudem, ki so bili dotlej vajeni, da so se oglasili šele v stiski.

Vse te različne težnje je motivirala temeljna potreba po prenovi človeka, po prenovi razmer in izhodišč, s katerih deluje. Za vse tri najrazličnejše smeri razkrivanja kulture podeželja med obema vojnama je bila tako značilna želja po uporabi spoznanj pri iskanju in približevanju temeljnim vrednotam:

⁷ Dr. Ivo Pirc je bil prvi direktor zavoda Higienkega zavoda v Ljubljani (vodil ga je v letih 1924–1932 in 1935–1945). Med naloge zavoda leta 1930 (osem let pred izidom omenjene knjige) so med drugim sodila naslednja področja: osebna, socialna in generativna higiena, preučevanje in poučevanje naroda, asanacije naselij (higienka ureditev stanovanjskih poslopj, kanalizacij, stranišč, greznic, gnojišč, oskrba z vodo), koordinacija razvoja šolske medicine, razvoj zdravstvenih domov, organiziranje, ustanavljanje in nadziranje vseh higienskih ustanov v banovini. Muzej za higieno pa je prirejal potujoče higienske razstave [prim. <http://www.ivz.si/index.php?akcija=podkategorija&p=43>].

- pri družbenokritičnih nastavkih socialističnega imaginarija je bila glavna vrednota razredna, družbena enakost;
- pri uveljavljanju higienskih standardov so to bile višje zdravstvena, higienska in življenjska raven, daljše, kakovostnejše življenje;
- pri smeri, ki jo je predstavljal npr. Niko Kuret s svojimi priredbami ljudskih iger, npr. Drabosnjakovega *Pasijona* ali *Izgubljenega sina*, pa je bila želja, navdihnena v ruralističnih gibanjih med obema vojnama, da bi posebej mestnemu človeku s približanjem in osmislitvijo odnosa do ljudske, tj. krščanske kulture, in hkrati z uporabo nekaterih njenih kulturnih objektivacij omogočil prevrednotenje vrednot. V tem kontekstu je dobila ljudska kultura dvojno vlogo: v čedalje bolj tehničnem in od ljudskega oddaljenem ali celo odtujenem svetu je postala uporabna; živeti v njenem obzorju pa je bil osrednji cilj. Propagiral pa jo je predvsem mestni človek.

Möderndorferjevo delo je prvi korenit rez v odnosu do ljudskega in ljudske kulture. Pisec je ob branju Marxovega *Kapitala* pod vplivom teorije nasprotij med razredi, plastmi, skupinami, interesi ter navdihnjen z zamisljivo proletariata kot gonilne moči začel raziskovati družbene hierarhije in nasprotja, oblike reprodukcije moči in revščine; zelo konkretno in natančno je raziskal družbena razmerja in spore na podeželju, kjer je poučeval. Hkrati pa je bil v tistem času klic osamljenega raziskovalca, brez posebnega položaja, s katerega bi lahko vplival na nadaljnje raziskave. Milko Matičetov [1959] je ob njegovi smrti opozoril na vrednost dela *Slovenska vas na Dolenjskem* in opozoril na obsežen Möderndorferjev arhiv, za katerim še zdaj ni sledu.

Delo Iva Pirca in Franja Baša *Socialni problemi slovenske vasi* pa ponuja drugačen pogled, ki je bil z narodopisnega oz. etnološkega vidika spregledan,⁸ ki pa je bodisi marksizmu nenaklonjenemu bodisi o ljudstvu in ljudski kulturi kot sodobnem zavetišču mestnega človeka sprašujočem se raziskovalcu omogočil temeljito drugačen pogled na kulturo in življenjski standard »raziskovanega človeka«.

Tako med obema vojnama obstajajo tri značilne temeljne možnosti aplikativnega dostopa do resničnosti. Prevladujoča je bila filološka smer (akterji so bili šolani filologi, npr. slavisti ali romanisti), živa pretežno v okviru narodne, krščanske-katoliške misli o prenovi človeka oz. ljudstva; njeno intenco najbolje ponazarja »Ljudski oder« Nika Kureta [1934–1940]. Filološka smer je tudi tista, ki vidi narodopisje samo v okviru humanistike (*Geisteswissenschaften* [prim. Weiss 1946]). Novoromantiškost te zamisli je bila najprej v etničnem

⁸ O delu Vinka Möderndorferja, ki v zgodovini slovenske etnologije iz več razlogov zavzema posebno mesto, so poleg Milka Matičetovega [1959] v omenjenem nekrologu, pisali še Slavko Kremenšek v uvodu v *Etnološko topografijo* [1976] in v *Pogledih na etnologijo* [1978], Ingrid Slavec Gradišnik v *Etnologiji na Slovenskem* [2000] in v tem zvezku *Traditiones*. Vilko Novak je v *Raziskovalcih ljudskega življenja* [1986] temeljito obravnaval delo Franja Baša in za izbor njegovih del [Baš 1984] napisal tudi ustrezen komentar, Möderndorferja pa ni na njegovem seznamu pomembnih raziskovalcev.

principu, družbo samo (bodisi v mestu bodisi na podeželju) pa so raziskovalci, zunaj iskanja in vračanja na podeželje, razumeli kot relativno neproblematično oz. nekonfliktno.

Drugi dve možnosti sta manj opazni in zaznani, v temeljih pa sta razsvetljenski: o prebivalstvu sta ponudili drugačna spoznanja, v osnovi pa sta bili povsem različni. Prva je bila družbenokritična, utemeljena iz potrebe po družbeni spremembi in preureditvi sveta, vodila jo je družbena utopija. Njen edini predstavnik je Vinko Möderndorfer, ki je z do takrat najkompleksnejšo obravnavo spregovoril o skoraj vseh vidikih družbenih, gospodarskih idr. razmer na podeželju. Möderndorferja med obema vojnama je do neke mere mogoče primerjati s pomenom Janeza Trdine in njegovih zapiskov [Kramberger in Štabi (ur.) 1987]: oba sta bila zbiralca, raziskovalca, ki sta intenzivno preučevala in zbirala podatke na terenu, ki sta ga zelo dobro poznala. Medtem ko je Trdina zbiral večinoma pripovedi, komentarje in zapisoval lastno opazovanje, pa je Möderndorfer sistematično preučil številne vidike življenja; razmerje med spoloma novorojenčkov, razmerje med družbeno močjo in velikostjo posesti. Gre za sistematiko, ki so jo veliko pozneje nekoliko povzeli šele avtorji monografije *Kruh in politika* [Krnel - Umek in Šmitek, ur. 1987]. Pravega nadaljevanja pa delo *Slovenska vas na Dolenjskem* ni nikoli imelo.

Drugo možnost v okviru želje po spreminjanju sveta ponazarjata Franjo Baš in Ivo Pirc. Dokumentirala sta oblike življenjskega, zdravstvenega in predvsem higienskega (v najširšem pomenu besede) standarda, različne pri kmetih, ki komunicirajo z mestom, in pri tistih, ki so od njega odmaknjeni. Posebej Pirc je z epidemiološkega vidika opisal tudi vse tiste možnosti, s katerimi se mora življenjski in higienski standard na podeželju zvišati, da bi bilo življenje boljše, ter smrtnost, posebej novorojencev, in obolevnost manjši.

Za vse tri smeri je značilen avktorialni, tj. vsevedni položaj raziskovalca, utemeljen na različnih podlagah. Gregor Krek si ga zagotavlja z dokumentacijo, obsežno literaturo na eni in svojim dojemanjem ljudskega, utemeljenem na tavitološki zanki na drugi strani, na ljudskem v razmerju s subkulturo in visoko kulturo. Na samoumevnosti ljudskega kot posebne kategorije gradijo različne interpretacije: Naumann npr. s teorijo o visoki in nizki kulturi, ki temelji na ideji t. i. poniknjenih kulturnih dobrin (*gesunkenes Kulturgut*), Richard Weiss in njegovi teoretski sleditelji na odkritju psihološke kategorije »splošno ljudskega«. Raziskovalci filološke (folkloristične) smeri veljajo v teh primerih za eksperte, ki z raziskavami na terenu, z vprašalnici itn. dopolnjujejo svojo vednost, svoj narodopisni, etnološki »Mendelevjev periodični sistem«, svoj »zemljevid« ljudske kulture.

V okviru razsvetljensko zasnovane paradigme avktorialno zapisujeta tudi Möderndorfer in Baš: prvi opisuje družbeno resničnost in položaje pripadnikov različnih plasti oz. družbenih skupin, drugemu je v veliko pomoč epidemiološki vidik, saj govori o potrebi po spremembi standarda, dotlej nerazvidno »organično« »kmečko« kulturo pa plastí in razdeli na primestno in podeželsko.

POSAMIČNO IN SPLOŠNO – DEL IN CELOTA

Že pred Bertholdom Brechtom je bila uvedena dihotomija ljudstvo – prebivalstvo, navsezadnje je pojem prebivalstvo uporabil Werner Sombart (na koncu 19. in začetku 20. stoletja) v več delih. Z rabo te dihotomije je mogoče ponazoriti dva v temelju različna pogleda na kulturo in na raziskovanje.

Filološki vidik, ki mu je inherentna potreba po afirmaciji etničnega, saj se filologija praviloma dogaja v iskanju in afirmaciji etničnih entitet, je prevladoval najmanj od srede 19. stoletja (tako sta bili v Gradcu ustanovljeni dve katedri in značilno je, da sta jo vodila narodopisca: katedro za germanistiko je ustanovil in vodil Karl Weinhold [Eberhart 1994], za slavistiko pa Gregor Krek), osredinjen je na ljudstvo, na njegove zaklade in pričevalce teh zakladov [prim. Fikfak 2006]; družbe same ne in tudi ne more problematizirati, saj išče organično [prim. Novak 1956],⁹ zanima ga vloga pesmi, pripovedi itn. v njej. Makrosociološki pojem organičnosti in organizma [prim. Collins 1992²] na posrečen način zadosti potrebi in želji po raziskovanju posamičnih fenomenov v družbi. S totaliteto organičnega je mogoče raziskati partikularno in funkcije posamičnih prvin; ko ta »čas organičnega«, ki je navadno postavljen na podeželje, raziskuje mestni človek, nehote priča o času, ki se izmika, ki ga ni več.

Paradoks spreminjanja družbe in totaliteto organičnega problematizirata dva pogleda, najprej Marxovo dojemaje družbe kot konflikta razredov, nato Webrovo pojmovanje družbe kot konflikta interesov in skupin. Po izdaji del *Slovenska vas na Dolenjskem* in *Socialni problemi slovenske vasi* sta družbenokritični vidik, ki se je hranil s pojmom prebivalstvo in ki je družbo videl kot polje številnih interesov in antagonizmov, in epidemiološki vidik, ki ga zanima življenjski, zdravstveni standard prebivalstva, umanjala vse do sedemdesetih let prejšnjega stoletja.

Pravi prelom v razumevanju ljudskega se je v (evropski) etnologiji v nemškem prostoru zgodil predvsem z dvema knjigama. V prvi, *Volkskultur in der technischen Welt*,¹⁰ je Hermann Bausinger [1961] problematiziral pojem ljudstvo in se naslonil na Brechtovo definicijo razmerja med ljudstvom in prebivalstvom, v drugi, zborniku prispevkov *Abschied vom Volksleben* [Geiger, Jeggle in Korff, ur. 1970], pa je posebej Thomas Metzen problematiziral teoretsko ozadje pojmov Richarda Weissa. Utz Jeggle je opozoril na potrebo po branju socioloških del, predvsem Maxa Webra in Jürgena Habermasa idr. Ti premisleki so služili temu, da opozorijo, da celota, s katero so se ukvarjali predhodniki, ni tista celota, s katero naj se ukvarjajo sodobniki. *Slovo do ljudskega življenja*¹¹ je pomenilo slovo od določenega

⁹ Pojem biološko organično je eden temeljnih v Durkheimovi sociologiji [prim. Collins 1992]. Pojem organično je postal tudi eden temeljnih konceptov dojemanja ljudskega pri Francetu Maroltu in navsezadnje tudi Vilku Novaku [1956]; historično rabo metonimične metafore drevo najdemo npr. še prej pri Matiji Majarju, ko primerja narod (družbo) in drevo kot podobna organizma.

¹⁰ Nanjo je v recenziji opozoril Slavko Kremenšek [1966].

¹¹ Recenziral ga je Angelos Baš [1974], ki je bil v tistem času Humboldtov štipendist v Tübingenu.

koncepta razumevanja ljudskega in ljudske kulture. Bistven premik pa se je v razumevanju pojmov družbe, tradicije, družbene resničnosti zgodil s spoznavanjem teorij socializacije in *Družbeno konstrukcijo resničnosti*, tj. delom Petra L. Bergerja in Thomasa Luckmanna [1988 (1967)], ki je postalo referenčno tudi za nemško šolo *Volkskunde* oziroma evropsko etnologijo.

REFERENCE

- Barth, Fredrik, Andre Gingrich, Robert Parkin in Sydel Silverman
 2005 *One Discipline, Four Ways. British, German, French and American Anthropology*. Chicago in London: Chicago University Press.
- Baš Angelos
 1974 Slovo od ljudskega življenja. *Slovenski etnograf* 25–26 (1972–1973): 157–185.
 1978 O 'ljudstvu' in 'ljudskem' v slovenski etnologiji. V: Kremenšek in Baš (ur.) 1978, 67–115.
- Baš Franjo
 1938 Življenjski nivo kmeta. V: Pirc in Baš 1938, 115–122 [ponatis v Baš 1984: 168–174].
 1984 *Stavbe in gospodarstvo na slovenskem podežlju. Izbrani etnološki spisi*. Ur. Angelos Baš. Ljubljana: Slovenska matica.
- Bausinger Hermann
 1961 *Volkskultur in der technischen Welt*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Berger, Peter L. in Thomas Luckmann
 1988 (1967) *Družbeno konstrukcija realnosti. Razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Brown, Richard Harvey
 1989 *A Poetic for Sociology. Toward a Logic of Discovery for the Human Sciences*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Collins, Randall
 1992 *Sociological Insight. An Introduction to Non-Obvious Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
 1994 *Four Sociological Traditions*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Coronini-Cromberg, Franz Karl
 1891 *Zur Volkskunde des Küstenlandes. V: Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild X. Das Küstenland (Görz, Gradiska, Triest und Istrien)*. Wien.
- Eberhart, Helmut
 1994 Von Karl Weinhold bis Rudolf Meringer: Zu den Anfängen der Volkskunde in Graz. V: Jacobeit, W., H. Lixfeld und O. Bockhorn (ur.), *Völkische Wissenschaft. Gestalten und Tendenzen der deutschen und österreichischen Volkskunde in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*. Wien, Köln in Weimar: Böhlau, 403–406.
- Elias, Norbert
 1939 *Über den Prozeß der Zivilisation. Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen. Erster Band: Wandlungen des Verhaltens in den weltlichen Oberschichten des Abendlandes. Zweiter Band: Wandlungen der Gesellschaft. Entwurf einer Theorie der Zivilisation*. Basel: Verlag Haus zum Falken

[slov. prevod: O procesu civiliziranja. Sociogenetske in psihogenetske raziskave. Ljubljana: Založba /*cf. 2000–2001]

Fikfak, Jurij

1999 »Ljudstvo mora spoznati sebe.« *Podobe narodopisja v drugi polovici 19. stoletja*. Ljubljana: Forma 7 in Založba ZRC.

2006 Gregor Krek in začetki znanstvenega raziskovanja kulture drugega. *Traditiones* 35 (2): 141–154.

Fikfak, Jurij in Reinhard Johler (ur.)

2008 *Ethnographie in Serie. Zu Produktion und Rezeption der „österreichisch-ungarischen Monarchie in Wort und Bild“*. Wien: Institut für europäische Ethnologie (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Ethnologie der Universität Wien; 28).

Geiger, Klaus, Utz Jeggle in Gottfried Korff (ur.)

1970 *Abschied vom Volksleben*. Tübingen (Untersuchungen der Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen; 27).

Gerndt, Helge

1992 *Studienskript Volkskunde. Eine Handreichung für Studierende*. 2. Aufl. München: Münchner Vereinigung für Volkskunde.

Graber, Georg

1919 *Der Eintritt des Herzogs von Kärnten am Fürstenstein zu Karnburg. Eine Studie zur kärntischen Volkskunde*. Wien: Akademie der Wissenschaften in Wien.

1941 *Volksleben in Kärnten*. Graz: Leykam Verlag.

Köstlin, Konrad

2008 Ethnographie als Aestetischer Kitt. V: Fikfak in Johler (ur.) 2008, 192–216.

Kotnik France

1944 Pregled slovenskega narodopisja. V: Ložar, Rajko (ur.), *Narodopisje Slovencev I*. Ljubljana: Klas, 21–52.

Kramberger, Igor in Snežana Štabi (ur.)

1987 *Podobe prednikov. Zapiski Janeza Trdine iz obdobja 1870 – 1879. 27 zvezkov rokopisa v 3 knjigah*. Ljubljana: Krt (Krt; 30, 31, 32).

Krek, Gregor

1869 *Ueber die Wichtigkeit der slavischen traditionellen Literatur als Quelle der Mythologie*. Wien: Druck von L. Sommer.

1887 (1874) *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte. Akademische Vorlesungen, Studien und kritische Streifzuege*. Graz: Verlag von Leuschner & Lubensky.

Kremenšek Slavko

1966 Hermann Bausinger, Volkskultur in der technischen Welt (Stuttgart 1961). *Slovenski etnograf* 18–19 (1965–1966): 200–201.

1976 Uvod. V: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Uvod. Poročila. Ljubljana, 1–52.

1978 Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli. V: Kremenšek in Baš (ur.) 1978, 9–65.

Kremenšek, Slavko in Angelos Baš (ur.)

1978 *Pogledi na etnologijo*. Ljubljana: Partizanska knjiga, Znanstveni tisk (Obdobja; 3).

Kremenšek, Slavko in Janez Bogataj (ur.)

1980 *Poglavja iz metodike etnološkega raziskovanja – I*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Knjižnica Glasnika SED; 4).

Krnel - Umek, Duša in Zmago Šmitek (ur.)

1987 *Krhub in politika. Poglavja iz etnologije Vitanja*. Ljubljana: Partizanska knjiga.

Kuret, Niko

1934–1940 (ur.) *Ljudski oder. List za poglobitev našega igranja. Glasilo odrov prosvetne zveze 1–7*. Kranj in Ljubljana: Založba ljudskih iger

1985 *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848. Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (181) in Georga Götha (1842). Prvi del, 1. snopič*. Ljubljana: SAZU (Gradivo za narodopisje Slovencev; 3).

Laclau, Ernesto

b. n. l. Philosophical roots of discourse theory [<http://www.essex.ac.uk/centres/Theostud/papers/Laclau%20-%20philosophical%20roots%20of%20discourse%20theory.pdf>].

Levinas, Emmanuel

1976 *Totalitet i beskonačno. Ogled o izvanjskosti*. Sarajevo: Veselin Masleša.

Lotman, Yuri M.

1990 *Universe of the Mind. A Semiotic Theory of Culture*. Bloomington and Indianapolis, IN: Indiana University Press.

Matičeto Milko

1959 Vinko Möderndorfer. *Slovenski etnograf* 12: 221–222.

Metzen, Thomas

1970 Anmerkungen zur »Volkskunde der Schweiz« von Richard Weiss V: Geiger, Jeggle in Korff (ur.) 1970, 173–190.

Möderndorfer, Vinko

1938 *Slovenska vas na Dolenjskem*. Ljubljana: [samozal.].

Novak, Vilko

1956 O bistvu etnografije in njeni metodi. *Slovenski etnograf* 9: 7–16.

1986 *Raziskovalci slovenskega življenja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Oevermann, Ulrich

1982 Die Methodologie einer 'objektiven Hermeneutik' und ihre allgemeine forschungslogische Bedeutung in den Sozialwissenschaften. V: Soeffner, H. G. (ur.), *Interpretative Verfahren in den Sozial- und Textwissenschaften*. Stuttgart: Metzler, 352–434.

2004 Manifest der objektiven sozialen Hermeneutik. V: Fikfak, Jurij (idr. ur.), *Qualitative Research. Emerging Trends - Developing Perspectives*. Ljubljana: Založba ZRC idr., 101–133.

2008 Abschiedsvorlesung von Ulrich Oevermann: „Krise und Routine“ als analytisches Paradigma in den Sozialwissenschaften [<http://www.archive.org/details/AbschiedsvorlesungOevermannVideo>].

Peuckert, Will E. in Erich Fuchs

1971 (1931) *Die schlesischen Weber*. Darmstadt: J.G. Bläschke.

Pirc, Ivo in Franjo Baš

1938 *Socialni problemi slovenske vasi I*. Ljubljana: Socialno ekonomski institut.

Slavec Gradišnik, Ingrid

2000 *Etnologija na Slovenskem. Med čermi narodopisja in antropologije*. Ljubljana: Založba ZRC.

Sombart, Werner

1896, 1905 *Sozialismus und soziale Bewegung*. Jena: Verlag von Gustav Fischer [http://www.archive.org/details/socialismsocialm00sombuoft].

1906 *Das Proletariat. Bilder und Studien. Die Gesellschaft. Vol. 1*. Berlin: Rütten & Loening [www.archive.org].

1987 (1902, 1916) *Der moderne Kapitalismus. Historisch-systematische Darstellung des gesamteuropäischen Wirtschaftslebens von seinen Anfängen bis zur Gegenwart*. München: dtv.

Weiss, Richard

1946 *Volkskunde der Schweiz. Grundriß*. Erlenbach-Zürich: Eugen Rentsch.

Zablatnik Pavle

1952 *Die geistige Volkskultur der Kärntner Slowenen*. [Disertacija] Graz.

1992 *Volksbrauchtum der Kärntner Slowenen*. Klagenfurt / Celovec: Hermagoras / Mohorjeva.

Zupanič Slavec, Zvonka

2005 *Razvoj javnega zdravstva na Slovenskem med prvo in drugo svetovno vojno in njegov utemeljitelj dr. Ivo Pirc*. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja.

BETWEEN PART AND WHOLE: ISSUES IN ETHNOLOGICAL RESEARCH AND REPRESENTATION

Ulrich Oevermann, the creator of an objective hermeneutics method, states in his concluding talk that one of the main issues in the experiential sciences (Germ. Erfahrungswissenschaften) is the relationship between scholarly reporting and actual (studied) reality. Richard H. Brown states that, in perceiving the world, metaphor is the basic aid with which we link various phenomena and views, without erasing the differences between them.

*This discussion is limited to treating various points of view from historical Slovenian ethnology and folklore studies that draw attention to the problem of representing a whole. The author deals with two that are typologically most characteristic: the first variant is illustrated with Gregor Krek's formulation of the folk in his central work *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte (Introduction to Slavic Literary History; 1874, 1887²)*. The second two variants and solutions can be teased out through analysis of Vinko Möderndorfer's¹² work *Slovenska vas na Dolenjskem (A Slovenian Village in Lower Carniola; 1938)*, and Franjo Baš's text [1938], which he published in a book jointly with Ivo Pirc, the leading Slovenian hygiene promoter during the interwar period. In his central work, *Einleitung...* Gregor Krek prototypically defined what is "folk." In Krek's definition, the research subject is the folk, or a folk song or natural song produced by the folk or a member of the folk. This reflects a way of thinking about everything that is folk: a poet is*

¹² * Upon the fiftieth anniversary of the death of Vinko Möderndorfer (1894–1958), the author (J. F.) and Ingrid Slavec Gradišnik (cf. her contribution "Pogledi in podobe. K vprašanju o produkciji znanja I" / Perspectives and Images. Fragments of Knowledge Production I. in this issue) wish to especially emphasize the innovativeness of some of his perspectives and research during the interwar period.

a poet for the entire folk, and a folk song becomes a common good for the entire folk because it was sung from the folk spirit. With this description of folksong, Krek created a Möbius strip upon which the meanings of “the folk,” “the folk spirit,” “folk song,” and “folk singer” are bound up and mingled together in sequence and in combination. This touches on the issue of Herder’s understanding of the folk song as an expressly aesthetic category. Krek’s research is based on many assumed totalities: the first has to do with the folk and folk culture, the entire corpus of folk song and folk narration, and creative production, which is based on the folk spirit. The totality is caught in a tautological loop that justifies itself with itself. Krek created another totality with his documentation method, with which he wrote down all possible conclusions, documents, and references about them with the greatest care and faithfulness. The third concept with which he ensured a totality of treatment was the exclusion of subcultures or subliterations from the “Belles Lettres / Traditional Literature / Subliterature” triad.

In addition to the nationalizing concept, the nation-building aspect was also important at that time. This is expressed in the encyclopedia project Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild (The Austro-Hungarian Monarchy in Text and Illustrations).

Within this framework, ethnography contributed to two aims: one the one hand it served a nation-building function; that is, a civic role that was to aid citizens in improving their awareness of diversity and thus contribute to their mutual understanding, connections, and the existence of Austria-Hungary. At the same time it could also work as a national, ethnic-consciousness-raising effort, because the texts offered people a mode of identification and allowed them to discover and recognize their nations as separate entities. Belonging to a nation and finding self-realization in its culture was one of the grounds that allowed continued understanding of “the folk” as a self-evident concept that required no further reflection.

This axiomatic and unconsidered relationship to the folk was a constant in research thought, especially in folklore research, up until the second half of the twentieth century, up to Richard Weiss and the paradigmatic clarification of the folk and interpretation of tradition from the perspective of socialization or internalization.

An important break was actually made as early as the 1930s. The first to expand the concept of the folk within the framework of ethnology (Germ. Volkskunde) was Will-Erich Peuckert with the case study of Silesian weavers published in his work Volkskunde des Proletariats. I. Aufgang der proletarischen Kultur (Ethnology of the Proletariat I: The Ascent of Proletarian Culture) in 1931. In Slovenia this happened most significantly with Vinko Möderndorfer in the late 1930s. This was a paradigm shift: both Peuckert and Möderndorfer looked to social critical theory; Peuckert to Sombart and Möderndorfer to Marx’s Capital. For Möderndorfer, the village was no longer just a place for the harmony and sanctity of folk culture. He demonstrated that village society was exceptionally multifaceted, that it coexisted with numerous social problems, and that within it differences in wealth, property, land, access to sources of power, and so on were very important factors. Möderndorfer’s statistics established a basis for social-critical historical demography, with which he sought to draw attention to village issues. Here he took into consideration all contemporary works in which the authors address the relationship between the costs and benefits of raising livestock, sowing particular crops, and land use. The point of departure for Möderndorfer’s concept of the world was the conflict between various social strata and between

the numerous interests of their members. He was the first in Slovenia to so clearly emphasize the conflicts inherent in social structure.

In 1938, the same year Möderndorfer's Slovenska vas na Dolenjskem was published, the book Socialni problemi slovenske vasi (Social Problems in a Slovenian Village) came out. Ivo Pirc, the leading Slovenian hygienist, and Franjo Baš, a historian, geographer, and ethnographer, wrote about major difficulties and problems in the countryside. Instead of the ideal type of the farmer and farmwife – that is, the “folk culture” that researchers inspired by ruralist dreams of returning to life in the countryside had been asking about – these authors asked about the living conditions in the countryside. Socialni problemi slovenske vasi shows that, in order to achieve an essential shift in the paradigm for observing the Other, it was necessary to have incentives formed from new points of departure. These were no longer primarily ideological (whether conservative or social critical), but instead stemmed from demographic and health concerns.

All of these various tendencies motivated the fundamental need to reform humanity, to reform the principles by which people operated. All three of these very different ways of discovering rural culture during the interwar period were marked by the desire to use certain insights in seeking and approaching basic values:

– For the social-critical position, the socialist »imaginarium« was the main value of social and class equality;

– For implementing hygiene standards, the values were higher levels of health, hygiene, and lifestyle, or a longer, more well-rounded life;

– For the perspective represented by Niko Kuret (among others), the desire for urban people in particular to reappraise their values was inspired by rural movements during the interwar period. The folk/population dichotomy was introduced even before Bertold Brecht; this made it possible to illustrate two entirely different views of culture and research.

The philological perspective inherently required affirmation of the ethnic; it dominated from the mid-nineteenth century (in Graz, Karl Weinhold founded the Department of German Studies and Gregor Krek the Department of Slavic Studies). This focused on the folk; it did not know and could not problematize society itself because it sought the organic.

Two works problematized the paradox of social change and the totality of the organic in Slovenia: Slovenska vas na Dolenjskem and Socialni problemi slovenske vasi. They used a social critical approach that grappled with the meaning of “population” and saw society as a field of numerous interests and antagonisms, and an epidemiological approach that addressed the population's quality of life and health standards.

The major shift in understanding the terms “society,” “tradition,” and “social reality” took place with the recognition of socialization theory, such as in The Social Construction of Reality by Peter L. Berger and Thomas Luckmann [1967], which also became a reference work for German Volkskunde and European ethnology.

Doc. dr. Jurij Fikfak, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC
SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, fikfak@zrc-sazu.si